

Stratégiai manőverezés a pragma-dialektikai elméletben: implikációk a dialektikai és retorikai elemzés számára¹

Bevezető

Hagyományosan három lehetséges módja van egy érvelés elemzésének: logikai, dialektikai és retorikai. Kommunikációs helyzetben két résztvevő közt információcsere zajlik. A logika elemzi, hogy milyen tartalma lehet ezeknek az információknak, a dialektika pedig az információcsere folyamatát elemzi.² A pragma-dialektika ehhez biztosít egy normatív keretelméletet: meghatározza, hogy az interakciókban mely információcserek tekinthetők szabályosnak, és melyek nem. Mi történik abban az esetben, ha ebbe az elemzési mezőbe behatol a retorika, annak elemzése, hogy a szónok és a közönsége közt milyen viszony van? Ezt a problémateret igyekszem körbejárni dolgozatomban.

A pragma-dialektika az 1970-es években alakul ki az Amszterdami Egyetemen, elsősorban Karl Popper kritikai racionalizmusa által inspirálva. Egy olyan elméletet igyekeztek kidolgozni, amely ésszerű kombinációja lehet a nyelvészeti pragmatikának és a párbeszéd logikai meglátásainak, a dialektikának. A kritikai párbeszéd modellje azért előnyös, mert egy metodológiát ad, amelyben a kritikai párbeszédben résztvevők meg tudják határozni annak feltételeit, hogy egy álláspont védhető-e a kritikával szemben vagy sem. Illetve egy olyan módszertant határoz meg, amelyet követve a résztvevők képesek arra, hogy feloldják a felmerült véleménykülönbséget. Ennek része, hogy a párbeszéd alatt a partnerek az egyes beszédaktusokat instrumentálisan alkalmazzák, bizonyos célokat szeretnének elérni.³ A pragma-dialektikai keretel-

* A szerző a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem doktorandusza; gabor.forgacs@filozofia.bme.hu

¹ A tanulmány alapját képező előadás elhangzott a 2013. szeptember 13-án Nagyváradon, a Partiumi Keresztény Egyetemen megrendezett második ARGUMENTOR műhelykonferencián.

² Krabbe, E. W.: Meeting in the House of Callias: Rhetoric and Dialectic. *Argumentation*, Vol. 14. (2000) Nr. 3, 205–217, 205–206; Zarefsky, D.: Strategic Maneuvering through Persuasive Definitions: Implications for Dialectic and Rhetoric. *Argumentation*, Vol. 20. (2006) Nr. 4, 399–416, 399.

³ Eemeren, F. H. v. – Grootendorst, R.: *A Systematic Theory of Argumentation: The Pragma-dialectical approach*. Cambridge University Press, Cambridge, England, 2004, 3.

mélet négy elemet tekint meghatározónak a beszédaktusok alkalmazásával kapcsolatban. Az álláspontban megjelenő *externális* pozíció az, amit az elmélet vizsgál, illetve az ehhez kapcsolódó nyilvános elköteleződéseket. Az elmélet *szociális* kontextusba helyezi a vitát, nem lehetséges az egyes társas szerepektől elkülöníteni az érveket. Ennek megfelelően a pragma-dialektika elkülönít egymástól védekező (protagonista) és támadó (antagonista) szerepeket, és ezen szerepek azonosítása a későbbi elemzés feladata. Az elmélet továbbá a beszédaktusok *funkcióját* vizsgálja, osztályozza azokat annak megfelelően, hogy milyen szerepet töltenek be a kritikai párbeszéd során. Végül a pragma-dialektika *dialektifikál*; felállít bizonyos normákat, amelynek meg kell felelnie a párbeszédnek, hogy kritikainak mondhassuk, és alkalmasnak lehessen a véleménykülönbség feloldására.⁴

A pragma-dialektikai keretelmélet egy olyan elméleti szerszámkészletet ad, amellyel lehetőség nyílik a diskurzus episztemológiai megalapozására, illetve az egyes felek által képviselt metateoretikus elköteleződések feltárására. Lehetővé teszi továbbá a vita longitudinális dinamikájának elemzését, azt, hogy a párbeszéd során az egyes álláspontok és az általuk használt érvek milyen szerepet kapnak, illetve azt is meg tudjuk határozni, hogy mik lettek volna a lehetséges argumentatív lépések a topikus potenciál feltárásának segítségével. Eddig röviden vázoltam tehát azt az analitikus eszköztárat, amellyel a pragma-dialektikai elmélet dolgozik. Ugyanakkor felmerül a kérdés: mi történik, ha ezt az eszköztárat a retorikai elemzésre alkalmassá szeretnénk tenni? Vajon milyen módosításokat kell tennünk az elméletben ahhoz, hogy képesek legyünk egy párbeszéd retorikai elemzésére?

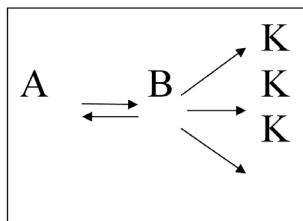
A stratégiai manőverezés problémája

Egy párbeszéd dialektikai elemzése arra fókuszál, hogy milyen egymásutánban cserélik ki az egyes beszédaktusokat a párbeszéd résztvevői. Az egyes asszertív beszédaktusokkal a résztvevők nyilvános elköteleződések tesznek, amelyeket képesnek kell lenniük valamilyen módon igazolni a többi résztvevő felé. Ez az elemzés ugyanakkor figyelmen kívül hagyja azt, hogy a párbeszéd társas kontextusához csatlakozhatnak mások is, akik nem képviselik egyik álláspontot sem, hanem *közönséget* alkotnak. A párbeszédben résztvevő antagonista és protagonista mellett, hogy egymással az érveket kicserélik, egyidejűleg egy meggyőzési szituációban is vannak, ahol igyekeznek a közönséget a saját oldalukra állítani.⁵ Az érdekes a vitaszituáció elemzésében

⁴ Eemeren–Grootendorst: i. m. 27.

⁵ Krabbe, E. W.: Meeting in the House of Callias. Id. kiad. 208.

az, hogy a résztvevők egymással olyan párbeszédet folytatnak, ahol a másikat egyszerre tekintik vitapartnernek és közönségnek. Ebből eredeztethetők azok a kérdések, amelyek azon elméletek kapcsán merülnek fel, melyek párhuzamosan igyekeznek magyarázni a retorikai és dialektikai aspektusokat.

1. ábra: A és B egymással dialektikai helyzetben vannak, ugyanakkor B számára K közönséget alkot. Nem tudunk attól eltekinteni, hogy B számára A is közönség és párhuzamosan vannak dialektikai és retorikai szituációban.

A pragma-dialektikai elméletben a jelenséget, amikor a párbeszédben elhangzó érvek mind a retorikai, mind pedig a dialektikai dimenziót igyekeznek megadni, a stratégiai manőverezés eszközével igyekszünk elemezni. Ez arra a folyamatos erőfeszítésre utal, hogy az argumentatív diskurzusban végrehajtott lépések igyekeznek megtartani az egyensúlyt a *dialektikai ésszerűség* és a *retorikai hatékonyság* között.⁶ Az elemzésben viszont a két nézőpont nem szerepel egyenlő hangsúllyal. Nem a két mező egymással megtartott egyensúlyáról van szó, hanem arról, hogy egyes retorikai szempontok behatolnak a dialektikai elemzés mezejére.⁷ A véleménykülönbség feloldása az elemzés szempontjából minden esetben előnyt élvez a hatékony prezentációs eszközök kiválasztásával szemben.

Ezen a ponton nyílik lehetőség tézisének megfogalmazására: lehetséges olyan stratégiai manőverezés, ahol a pragma-dialektikai keretelmélet szabályainak megsértése nélkül jön létre olyan helyzet, amely ellehetetleníti a véleménykülönbség feloldását.

⁶ Eemeren, F. H. v.: *Strategic Maneuvering in Argumentative Discourse – Extending the pragma-dialectical theory of argumentation*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam-Philadelphia, 2010, 40.

⁷ I. m. 36.

A kritikai párbeszéd szakaszaiban megjelenő érdeklődés implikációi

A pragma-dialektika négy szakaszt különít el⁸ a kritikai párbeszéd folyamatában,⁹ és mindegyik fázis rendelkezik egy dialektikai és egy retorikai dimenzióval.¹⁰ Ebben az alfejezetben azt elemzem, hogy az egyes szereplők dialektikai és retorikai érdekei milyen hatással vannak a kritikai párbeszéd egyes szakaszaira, ezek közül is elsősorban a *nyitó* és az *argumentációs* szakaszra. A nyitó szakaszban megjelenő dialektikai érdek az, hogy a kritikai párbeszéd résztvevői tisztázzák a kiinduló pontokat, amíg a retorikai érdekük az, hogy olyan procedurális és materiális kiindulópontokat vegyenek fel, amelyek számukra optimálisak.¹¹ Könnyen belátható, hogy meglehetősen nehéz olyan kiindulópontokat felvenni, amelyben mindegyik fél elfogad és egyetért, ugyanakkor optimális kiindulópontot jelentsen mind a két fél számára saját álláspontja képviseletében. Ebben az esetben a közös dialektikai érdek az igazság feltárására utközik az egyéni retorikai érdekekkel, amely a saját álláspont sikeres képviselete.

Az argumentációs szakaszban megjelenő dialektikai cél az antagonista kritikai ellenvetéseinek illetve a protagonist kritikai ellenvetésekre adott válaszáinak tisztázása az általa képviselt álláspont védelmében. A retorikai cél pedig az, hogy az antagonista optimális támadást tudjon kifejezni a protagonist álláspontjára kritikai ellenvetéseivel, míg a protagonist épp ellenkezőleg, az érkező kritikai ellenvetésekkel szemben igyekszik optimális védelmet kidolgozni.¹²

Már kezdetben is meglehetősen bonyolult feladat azon kiindulópontok kiválasztása, amelyek megfelelnek mind a dialektikai illetve a retorikai céloknak: párhuzamosan fogadja el mind a két résztvevő, ugyanakkor lehetséges legyen belőlük optimális támadást indítani a védett álláspont irányába, illetve optimálisan védekezni az érkező ellenvetésekkel szemben. A procedurális és materiális kiindulópontok mint referencia-pontok kiválasztása kiemelten fontos mind az argumentációs szakasz, mind pedig a véleménykülönbség feloldásának lehetősége szempontjából. Ezek határozzák meg ugyanis, hogy mit tekinthetünk ésszerű érveknek a kritikai párbeszédben és mit nem. Mindezek ellenére a dialektikai és retorikai dimenziók közt megjelenő érdeklődés ezt jelentősen megnehezíti. Mivel lehetséges két formálisan teljesen ekvivalens keret létrehozása ugyanannak a tárgyalás alatt lévő jelenségnek a leírására,

⁸ Konfrontációs, nyitó, argumentációs valamint záró szakaszokat.

⁹ Eemeren–Grootendorst: i. m. 135.

¹⁰ Eemeren, F. H. v.: *Strategic Maneuvering in Argumentative Discourse*. Id. kiad. 43.

¹¹ I. m. 45.

¹² I. m. 44.

meglehetősen nehéz azt belátni, hogy az egyes résztvevők miért választanának olyan fogalmi keretet, amely hátráltatná az ő retorikai céljukat: az általuk képviselt álláspont optimális reprezentációját. Bármely résztvevő számára racionális, hogy a lehető leghatékonyabb kiindulópontokat válassza álláspontja megfogalmazása számára, még akkor is, ha így a protagonista és antagonist álláspontja ellenkező irányban indul el. Hogyan tudjuk meghatározni, hogy a lehetséges keretek közül melyeket fogadjuk el, mint kiindulópontokat? Illetve lehetséges-e a kritikai párbeszéd módszertanát alkalmazni ennek eldöntésére?

Krabbe azokat a feladatokat sorolja fel, amelyeket a kritikai párbeszéd résztvevőinek meg kell oldalni annak érdekében, hogy tovább tudjanak haladni az argumentációs szakaszra.¹³ Ezek közül hármat emelnék ki: a *logikai rendszer* és az *argumentációs sémák* meghatározását, illetve az érvekhez szolgáló *kiinduló premisszák kiválasztását*. Ha végiggondoljuk a résztvevők dialektikai és retorikai érdekei közt húzódó érdekütközést, a kritikai párbeszéd egy meglehetősen érdekes jellemzője tárul fel. A résztvevők dialektikai célja a nyitó szakaszban az, hogy tisztázzák az egyes kiindulási pontokat, retorikai céljuk pedig a megfelelő kiindulópontok kiválasztása annak érdekében, hogy a saját nézőpontjukat és érdekeiket a lehető leghatékonyabban tudják képviselni.¹⁴ Amikor a fent kiemelt három pont elfogadását nézzük, meglehetősen nehéz belátni, hogy ezek kiválasztására hogyan alkalmazhatnánk a pragma-dialektikai keretelmélet által meghatározott kritikai párbeszéd szabályait. Egyik résztvevő sem fogja a saját kiindulópontját feladni, anélkül hogy tudná a másik fél által hozott érveket, és egyetlen fél sem fogadná el a másik fél által hozott kiindulópontokat, ha azok az ő személyes és retorikai érdekével szembe mennek.

Elgondolhatjuk, hogy lehetséges egy kritikai párbeszédet alkotni a fogalmak megfelelő kiválasztására, viszont ez végtelen regresszust eredményezne.¹⁵ A létrehozott kritikai párbeszéd nyitó fázisában ugyanúgy megjelenne a használt fogalmak közti érdekütközés, és erre egy újabb kritikai párbeszéd hozhatnánk létre, ahol ugyanez az érdekütközés szintén megjelenne. Annak érdekében, hogy magyarázni tudjuk a jelenséget, javasolom vizsgáljuk meg egy természettudományos vitaszituáció szociális elemzését.

Zemplén a Newton és Lucas közt végbemenő levelezést vizsgálja a 17. században, amelyben Lucas ellenvetéseket fogalmaz meg Newton optikai elméletével kapcsolatban. Annak ellenére, hogy elsődlegesen egy dialektikai helyzetet elemzünk, ésszerű megvizsgálni a retorikai elemzés dimenzióját is. Ebben a tekintetben Newton részletes leírása a kísérletről nem pusztán arra

¹³ Krabbe, E. W.: On How to Get Beyond the Opening Stage. *Argumentation*, Vol. 21. (2007) Nr. 3, 233–242, 236.

¹⁴ Eemeren: *Strategic Maneuvering in Argumentative Discourse*. Id. kiad. 45.

¹⁵ Krabbe: On How to Get Beyond the Opening Stage. Id. kiad. 238–239.

szolgál, hogy egyszerűen bemutassa Lucas számára – aki maga is szakavatott kísérletező volt – a felhasznált kísérleti eszközöket, hanem Newton hihetőségét, mint igazi tudósét építse fel a közönség felé. A dialektikai megközelítés több lehetőséget biztosít a tudományos nézetkülönbségek elemzésére, mivel az egyes szereplők által tett argumentatív lépéseket nem egyirányú retorikai manőverekként tekinti, hanem lehetővé teszi az elemző számára, hogy rámutassanak az antagonisták aktív szerepére a tudás előállításának folyamatában.¹⁶ Tehát a dialektikai keret lehetővé teszi mind a protagonista, mind pedig az antagonistista által tett lépések elemzése mellett annak vizsgálatát is, hogy ezek a lépések hogyan viszonyulnak egymáshoz. Ebben a dialektikai elemzési módba a retorikai elemzés beépítése még előnyösebb, hiszen lehetővé teszi az egyes érvek közönségre irányuló, retorikai bemutatását, ugyanakkor nem hagyja figyelmen kívül a párbeszéd résztvevői közt lejátszódó interakciót sem.

A vitaszituációban a partnerek megnyilatkozását párhuzamosan lehet dialektikai és retorikai eszközökkel elemezni, ezek a lépések viszont nem különülnek el egymástól az egyes megnyilatkozásokban. Fogadjuk el, hogy az egyes megnyilatkozások megtételével a párbeszéd résztvevői párhuzamosan vannak a törvényszéki és üzleti tárgyalás helyzetében. Egy megnyilatkozás szolgálhat a vitapartner nézőpontjának elfogadására vagy megdöntésére, ugyanakkor viszont ez a lépés retorikai dimenzióban valamilyen hatással van a közönségre. Javaslom, hogy az egyes érvelési lépések elemzését egy kooperatívan kompetitív argumentatív játéktérben elemezzük, ahol egy lépés párhuzamosan szolgálja mindkét érdeket, amelyek így egymástól elválaszthatatlanok, és a két elemzési aspektus egymást kiegészítve éri el megfelelő célját. Egyrészt, mivel a használt fogalmak alkalmazására vonatkozó kritikai párbeszéd létrehozása végtelen regresszust eredményezne, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a párbeszéd résztvevői dialektikai szempontból üzleti tárgyalási helyzetben vannak egymással, azzal kapcsolatban, hogy mely kiindulási pontokat fogadják el, és hogy milyen árat hajlandóak ezekért fizetni. A másik oldalról viszont azt látjuk, hogy a résztvevők a közönségre igyekeznek valamilyen hatást kiváltani és azt meggyőzni azzal kapcsolatban, hogy az általuk választott procedurális és materiális kiindulópontok jobban megragadják a párbeszéd tárgyaként szereplő témát.

¹⁶ Zemplén G.: Scientific controversies and the pragma-dialectical model. In Eemeren, F. H. v. – Garssen, B. (Eds.): *Controversy and Confrontation. Relating Controversy Analysis with Argumentation Theory*. John Benjamins, Amsterdam, 2008, 249–273, 255.

A dialektikai cél sikerültségi feltételei

A dolgozat jelen céljaihoz egyszerűsítve az argumentációt a következőképpen lehetne definiálni: olyan kommunikatív és interakciós beszédaktus halmaz, melynek célja egy véleménykülönbség feloldása azáltal, hogy indokok halmazait hozzák fel a párbeszéd résztvevői, melyért később vállalják a bizonyítási felelősséget.¹⁷

Searle és Vanderveken részletes beszámolót adnak a különböző beszédaktusokról, és megkülönböztetik egymástól az illokúciós erő mellett az illokúciós és perlokúciós hatásokat. Egy megnyilatkozás illokúciós ereje abban áll, hogy a beszélő valamilyen hatást szándékozik kiváltani a hallgatósgban. Ugyanakkor az általa tett megnyilatkozás megértésének illokúciós hatásán túl bizonyos egyéb hatásokat is kivált a megnyilatkozás, amelyek nem feltétlenül szándékosak. Egy állítás megtételével – illokúciós aktus – a beszélő meggyőzheti a hallgatósgát – perlokúciós hatás. A perlokúciós hatásokat lehetséges szándékosan végrehajtani, mint például amikor egy kérést hajtunk végre, vagy szándék nélkül, mint amikor valaki untat vagy idegesít valakit, erre vonatkozó szándékok nélkül.¹⁸

Az argumentáció fenti definíciója a megvalósuló kommunikatív és interakciós beszédaktusok bizonyos aspektusait tartalmazza. Van Eemeren kommunikatív vagy *illokúciós* aktus feltételeit úgy definiálja, hogy a közönség a megnyilatkozás illokúciós erejét megérti; a interakciós vagy *perlokúciós* aktus feltételeit pedig úgy, hogy az valamilyen egyéb hatást vált ki a megértésen felül.¹⁹ Fontos megjegyezni, hogy mindkettő a beszélő szándékos cselekvésén alapszik, azokon, amelyekre később a párbeszéd során a bizonyítás kényszerét kiróhatják. Van Eemeren megkülönbözteti egymástól a szándékosan és a szándék nélkül létrehozott perlokúciós hatásokat, és ezek közül pusztán az elsőt vizsgálja. Ennek ellenére, a pragma-dialektikai keretelméletben az externalizáció nem a beszédaktusok szintjén végbemenő szándékos megnyilvánulásokat, és azok pszichológiai hatásait, hanem a megnyilatkozások által tett argumentatív lépéseket, és azok nyilvános elköteleződéseit vizsgálja.

Fogalmi feszültség látszik tehát kialakulni a megértés és elfogadás pszichológiai aspektusai és az externalizáció által tett metateoretikus elköteleződés közt. Egyik oldalról egy olyan beszédaktusok elemzésére alkalmas eszköztárat látunk, amely elkülöníti egymástól a szándékosan létrejövő beszédaktusokat, elválasztva őket a pusztá viselkedésektől, a másik oldalon viszont pusztán csak a beszédaktusok által tett nyilvános elköteleződéseket tudjuk elemezni,

¹⁷ Eemeren: *Strategic Maneuvering in Argumentative Discourse*. Id. kiad.

¹⁸ Searle, J. – Vanderveken, D.: *Foundations of illocutionary logic*. Cambridge University Press, Cambridge, England, 1985, 11–14.

¹⁹ Eemeren: *Strategic Maneuvering in Argumentative Discourse*. Id. kiad.

kizárva ezzel annak szükségességét, hogy a beszélő szándékát úgy elemezzük, mint amelynek célja bizonyos válaszreakciók kiváltása a hallgatóban. Egy álláspont elfogadásához, tehát két célnak is teljesülnie kell: egyrészt a megértést célzó *kommunikatív célnak*, másrészt pedig az álláspont elfogadására irányuló *interakciós célnak*.²⁰ A feszültséget a következőképpen lehet a legjobban megragadni. Egyrészt feltételezünk valamilyen pszichológiai hátteret – a beszélő szándékait – amelyek szerepet kapnak a beszédaktusok létrehozásában, illetve azokban a nyilvános elköteleződésekben, amelyekre később ráhúzható a bizonyítás kényszere, ugyanakkor ezek elemzésében pusztán egy externális fogalmi keretre hagyatkozhatunk, amely nem elemzi a pszichológiai állapotokat, hanem az argumentatív lépéseket vizsgálja, amelyek szükségesek a párbeszéd elemzésére. Arra következtethetünk tehát, hogy a vázolt pragma-dialektikai keretelmélet nem képes magába beépíteni a retorikai elemzés teljes kiterjedését, azt csak erősen csonkolva tudja integrálni.

A fogalmi feszültség nyilvánvalóbb lesz, ha a kritikai párbeszédben résztvevő feleket vizsgáljuk. Példaként: a protagonista egy argumentatív lépést tesz az antagonista által tett egyik korábbi lépésre. Megnyilatkozását az antagonista a kimondott mondatban szereplő egyes lexikai elemek jelentése alapján értelmezi. Ugyanakkor az értelmezés során végbemenő tényleges pszichológiai folyamatok, amelyek a megértést eredményezik, számunkra hozzáférhetetlenek. Pusztán csak azokat az elköteleződések tudjuk vizsgálni, amelyeket az antagonista azáltal tesz, hogy nem tesz újabb argumentatív lépéseket. Hogyan tudjuk biztosítani, hogy sikeresen elértük az elfogadás perlokúciós hatását? A kritikai párbeszéd résztvevői feltételezhetik, hogy a további lépések hiánya azt jelzi, hogy az adott résztvevő által tett argumentatív lépést a másik fél elfogadta. Tehát a korábban meghatározott illokúciós aktus által létrejövő megértést, illetve a perlokúciós aktus által létrejövő elfogadást pusztán jószándékúan tulajdonítjuk a másik félnek a rendelkezésünkre álló bizonyítékok alapján. Azok a konvenciók, amelyek meghatározzák az illokúciós aktusok létrehozását, és az ezek által kiváltott megértést az azonossági és korrektségi feltételek szabályozzák.²¹ Ezek a feltételek viszont nem szabályozzák azt, hogy hol tudjuk meghúzni a határt elfogadott és nem elfogadott retorikai manőverek közt, és nem határozzák meg azt sem, hogy hogyan lehetne mindezt úgy megtenni, hogy ne adjunk egyetlen résztvevőnek sem bármiféle előnyt a másikkal szemben.

A perlokúciós hatás sikerültségi feltételei kapcsán szintén a jószándék elvének egyfajta speciális értelmezését alapul véve nyílik lehetőségünk az ér-

²⁰ Eemeren, F. H. v. – Grootendorst, R.: *Speech Acts in Argumentative Discussions. A theoretical model for the analysis of discussions directed towards solving conflicts of opinion*. De Gruyter, Berlin, 1984, 23–24; Eemeren: *Strategic Maneuvering in Argumentative Discourse*. Id. kiad. 36.

²¹ Eemeren: i. m. 39.

telmezésre. Az antagonista elfogadja – el kell fogadnia – a protagonista álláspontját, ha mindegyik kritikai megjegyzését megválaszolták, és nem tud további argumentatív lépést tenni a szóban forgó álláspont ellen.²² Mindezek ellenére nem tudjuk azt vizsgálni, hogy az antagonista vajon pszichológiailag is elfogadta-e a protagonista által javasolt álláspontot, vagy pusztán csak valamilyen egyéb indokból nem akarja folytatni a kritikai párbeszédet. Mivel pusztán a külsőleg hozzáférhető nyilvános elköteleződések elemezhetőek a közönség számára, azt javaslom, hogy érdemes visszavonulni egy biztonságosabb mezőre, és egy olyan beszámolót adni, amely egymással összeegyeztetőnek írja le az illokúciós és perlokúciós hatásokat, valamint az externalizáció metateoretikus elköteleződéseit. A pragma-dialektikai keretben azt mondhatjuk Searle-t alapul véve, hogy a megértés illokúciós hatását elérjük, ha nem jelentkezik több értelmező kérdés; az elfogadás perlokúciós hatását pedig akkor érjük el, ha a kritikai megjegyzések folyamata megáll. Előfordulhat, hogy nem minden esetben ez a helyzet és számos beszédaktus hatékonyabb a közönség meggyőzésében, mint a véleménykülönbség feloldásában. A fontos pont az, hogy egy adott argumentatív lépés a *feloldásra*, vagy *hatékonyásra* irányul, pusztán az externálisan vizsgálható elköteleződések elemzésével. A meggyőzés-kutatás által biztosított kutatási korpusz illetve a konvenciók elemzése biztos alapot adhat a retorikai technikák elemzésére, anélkül, hogy bármiféle pszichológiai háttérfeltételeket adnánk egy álláspont megértésére vagy elfogadására. Azt javaslom tehát, hogy tegyünk különbséget a *véleménykülönbség* feloldására irányuló, illetve az adott álláspont *hatékony reprezentációjára* irányuló perlokúciós hatások közt. Ez lehetővé tenné annak externális elemzését, hogy az adott beszédaktus inkább a közös célra – a véleménykülönbség feloldására – vagy az egyéni célra – az adott álláspont hatékony képviselésére törekszik.

Ez kiküszöbölné továbbá azt a diszkrepanciát, amelyet az adott beszédaktushoz vonatkozó szándékok tulajdonítása okoz; így nem a beszélőt vádoljuk bizonyos szándékokkal, hanem azt állítjuk, hogy az általa használt beszédaktus nem segíti elő a véleménykülönbség feloldását. Ez hasznos lehet a stratégiai manőverezés szempontjából is, hiszen bonyolult pszichológiai háttér-eszköztár bevezetése nélkül teszi lehetővé az argumentatív lépések retorikai elemzését.

Ezt követően azt javaslom, hogy vezessük be egy beszédaktusra vonatkozó sikerültségi feltételeket a stratégiai manőverezésre illetve a véleménykülönbség feloldására vonatkozólag. Sikeresnek tarthatunk egy beszédaktust a kritikai párbeszédben abban és csak abban az esetben, ha a véleménykülönbség feloldására irányuló perlokúciós hatása nem kisebb, mint hatékony képviselésre irányuló perlokúciós hatása. Ez azt jelenti, hogy a kritikai párbeszéd résztvevőinek elsődleges célja a beszédaktusaik megtételével a vélemény-

²² Eemeren–Grootendorst: *A Systematic Theory of Argumentation*. Id. kiad. 147–151.

különbség feloldása kell legyen, nem pedig az egyéni álláspont győzelemre vitele. Ez összhangban van a stratégiai manőverezés ideájával,²³ ahol még látszólagosan okos stratégiák sem elfogadhatóak abban az esetben, ha azok dialektikailag nem igazoltak.

Konklúzió

A dolgozatban a pragma-dialektikai elméletben felmerülő, a kritikai párbeszédben résztvevők dialektikai és retorikai érdekei közt megjelenő érdekütközést igyekeztem kimutatni, továbbá azt, hogy az egyes retorikai manőverek elemzése milyen problémát okozhat a pragma-dialektikai keretelmélet számára. Megpróbáltam bemutatni, hogy ezt a konfliktust csak úgy tudjuk feloldani, ha a résztvevők által tett nyilvános elköteleződések elemizzük, ellenkező esetben ugyanis fel kéne adni a keretelmélet egyes elemeit. Ennek érdekében a beszédaktusok sikerültségi feltételeinek módosítását javasoltam, ahol a résztvevőknek nem csak arra kell fókuszálniuk, hogy az álláspontjukat megértessék és elfogadtassák, hanem mindezt olyan módon kell tenniük, amely nem sérti meg a közös véleménykülönbség feloldására irányuló érdeket.

²³ Eemeren, F. H. v. – Houtlosser, P.: Rhetorical Analysis Within a Pragma-Dialectical Framework. *Argumentation*, Vol. 14. (2000) Nr. 3, 293–305, 302.